

Fotó: William P. Gottlieb

 Márton Attila

A világ legismertebb jazzmuzsikusának kettős jubileuma

Százhusz éve született és fél évszázada halt meg Louis Armstrong

Aligha volt a műfaj történetében ismertebb énekes és trombitás, mint a nagy Satchmo. Igaz, hogy a felgyorsult idő, a zenei ízlés gyors változásai valamelyest csökkentették népszerűségét, de sokoldalú életműve miatt még ma is tízmilliók ismerik és élvezik hangzó örökségét. Ő ugyanis a műfaj történetében betöltött grandiózus szerepe mellett a szórakoztatás mestere is volt.

Csaknem nyolcvan éven át úgy tudta a világ, hogy a 20. század leghíresebb személyiségei közé emelkedett szegény New Orleans-i gyermek 1900. július 4-én, az amerikai nemzeti ünnepen született, de halála után kiderült, hogy miközben ő is elfogadta és hízelgőnek találta a hamis adatot, ez alighanem menedzsere, Joe Glaser egyik kiváló reklámfogása volt. Valójában 1901. augusztus 4-én látta meg a napvilágot, mélyszegénységben tengődő családban. Apja elhagyta őket, anyja egyedül nevelte gyermekeit. A kis Louis az utcagyerekekkel énekel, szívet szállított, mindent megragadott egy kis pénz megkeresésére. Évekre javítóintézetbe került, de ott fedezték fel zenei tehetségét. Így aztán tinédzserévei végére már számos zenekarban játszott kornettjén és egyre nagyobb hírnévre tett szert. 16 évesen Joe „King” Oliver zenekarában játszott szülővárosában és annak környékén. 1919-ben Oliver Chicagóba ment, Louis pedig Kid Ory zenekarában folytatta szépen ívelő pályáját, majd Fate Marable együttesével Mississippi hajók fedélzetén is játszott. Amikor aztán Oliver Chicagóba hívta, azonnal odaköltözött. Szencszi volt a két rézfúvós játéka, de közbejött a „végzet asszonya”. Louis feleségül vette a zongorista Lil Hardint és 1924-ben New Yorkba mentek, ahol Fletcher Henderson zenekarának lett a tagja. A házaspár egy év múlva visszatért Chicagóba és a következő években Armstrong saját Hot Five és Hot Seven együtteseinek lemezei révén az egész világ megismerte a nevét. Ezt csak fokozták soha nem látott sikerű európai koncertkörútjai.

A harmincas évektől kezdve a kornettet trombitára cserélte és frontembere lett Luis Russell zenekarának. Saját nagyzenekara a harmincas években nehezen konkurált az olyan versenytársakkal, mint Benny Goodman, Artie Shaw, és a többi híres fehér zenekar. A swing korszak elmúltával felismerte, hogy a jazz minden stílusirányzatában a kisegyütteseké a jövő, másrészt ő maga is átértette, hogy a korai idők New Orleans-i és chicagói sikereinek mintájára a szólóhangszeresek terjedelmes improvizációjára az ilyen formációkban van igazán lehetőség. Ettől kezdve a bombasztikusan All Stars-nak nevezett együttesével adott koncerteket saját hazájában és járta a világot több mint harminc éven keresztül.

A műfaj történetében talán nem is volt olyan személy, aki annyit utazott volna és az öt világrész szinte minden pontjára eljutott, mint Louis. Talán csak a Szovjetunió és Kína volt az, ahol sohasem járt. Ráadásul már a 30-as években is óriási sikerű koncert turnéi voltak Európában, elsősorban Angliában és Franciaországban, de például Dániában remek minőségű filmfelvételeken örökítették meg művészetét. Nem véletlenül nevezték a jazz nagykövetének, és valóban jószolgálati küldetesként fogta fel hetekig, olykor hónapokig tartó koncert turnéit. 1961-es afrikai körútja tizenkilenc országot érintett!

Magyar vonatkozásban legmaradandóbb vele kapcsolatban az 1965. június 9-én adott koncertje. Ez egyik lehetne az életében adott több száz fellépésének, de minden idők legnagyobb közönsége előtt zajlott a budapesti Népstadionban. Az amerikai jazzirodalom 93 ezer nézőt említ, a hazai sajtó „csak” 80 ezerről írt, de az biztos, hogy „teltház” volt. Az éppen aktuális formáció a következő volt: Eddie Shue klarinét, Tyree Glenn pozán, Billy Kyle zongora, Buddy Catlett bőgő és Danny Barcelona dob. Egy ifjú fekete énekesnőt is hozott magával a veterán jazzikon, Jewel Brown személyében. A két részes koncerten sorra kerültek korábbi nagy sikerei (Indiana, Black and Blue), de az időközben népszerű slágerek is (Volare, Hello Dolly). Ez a koncert indította el a következő negyedszázad felejthetetlen jazz invázióját, amelynek során a műfaj régi és új hírességeit sikerült hazai pályán megcsodálni.

Armstrong hangzó öröksége hallatlanul gazdag, nemcsak azért, mert pályája csaknem hat évtizedet ölelt fel, hanem zenei sokoldalúsága, páratlan népszerűsége okán a lemezkiadók, de még a film világában is szívesen foglalkoztatták. A jazztörténet számos legendás albuma kötődik nevéhez. A korai időkből pl. a négy CD-n és terjedelmes booklettel mellékelt „The Complete Hot Five and Hot Seven Recordings” az 1925–29 közötti felvételekkel. Fontosak nagyzenekari korszakának lemezei is, amelyek 1937 és 41 között készültek. 1947-ben rögzítették az akkori All Stars koncertjét a bostoni Symphony Hallban és a New York-i Városházán, majd következtek az 50-es évek jazztörténeti fontosságú albumai. A „Louis Armstrong Plays W.C. Handy” 1954-ben készített munkálatainál meghatódottan volt jelen a nagy komponista is. Vagy a Fats Waller legismertebb darabjait felvonultató „Satch Plays Fats”, olyan örökzöldekkel, mint a „Honeysuckle Rose”, a „Black and Blue” vagy az „Ain’t Misbehavin’”. Három nagylemez készült Ella Fitzgeraldtal duettben, ezeket a dobossal erősített Oscar Peterson trió kísérte, de Petersonnal egy külön LP is született, Duke Ellingtonnal pedig kettő. Utóbbiakon Louis All Stars szextettjében Billy Kyle helyett Ellington zongorázott és persze az ő tizenhét szerzeménye került felvételre az „In A Mellow Tone”-tól a „Mood Indigo”-ig. Összekötő kapocs volt a klarinétos Barney Bigard, aki korábban az Ellington zenekarban játszott, majd hosszú időn át az All Stars oszlopos tagja lett. Bestseller volt az európai koncertfelvételeket felvonultató „Ambassador Satch”, a bibliai történeteket elbeszélő spirituálékát feldolgozó „Louis and the Good Book”, majd egy négy LP-ből álló díszkiadás „Satchmo – A Musical Autobiography” címmel, amelyen ötven – pályáján fontosnak mondható – számot játszott fel a Decca stúdiójában, ráadásul a számok közötti összekötő szöveget is ő mondja el. Fontos része még az életműnek a két lemezen kiadott „Porgy and Bess” Ella Fitzgeraldtal és Russell Garcia nagyzenekarának kíséretével, valamint a „Satchmo The Great” c. dokumentumfilm zenei anyaga. A film végigkísérte Louis-t európai és afrikai fellépésén,

majd a New York-i Lewisohn stadionban adott koncertjén, ahol a „St. Louis Blues”-ban Louis trombitajátékát szimfonikus zenekar kíséri Leonard Bernstein dirigálásával. De azt sem szabad elfelejteni, hogy Armstrong számos remek kompozíciót mondhatott magáénak, mint például a „Someday You’ll Be Sorry”, a „Gully Low Blues” vagy a „Swing That Music”.

Nézzük meg, hogy melyek azok az innovációk, amelyeket Armstrong hozott, és amelyek miatt olyan jazz szakemberek, akik maguk is trombitások, mint Wynton Marsalis, oly nagyra értékeli szerepét a jazz történetében. A műfajra gyakorolt hatása korai éveiben csak Charlie Parkernek 25 évvel későbbi fellépéséhez mérhető. A jazztudósként sem utolsó Marsalis számos népszerű előadásában elemezte Armstrong jelentőségét, kiemelve például a „West End Blues” (1928) lendületes indítását, amit a szomorkás téma, majd a máig frissen ható, remek improvizáció követ. Armstrong stílussteremtő újításai: hangszerén a szóló improvizáció általános gyakorlattá tétele, a ritmikán és frazeáláson keresztül a jazz lényegének, a swingnek „felfedezése”, illetve a scat vokál elsőként való alkalmazása biztosították helyét a jazz legnagyobb egyéniségeinek sorában.

Armstrong a legnagyobb szórakoztató művészek között is élenjáró pozíciót vívott ki. Természetesen már a korai időkben is rendkívüli népszerűsége tett szert, annál is inkább, mert abban az időben még nem is vált el olyan élesen a pop zene és a jazz, mint a későbbi időkben. A „Heebie Jeebies” vagy a „Jeepers Creepers” a lemezautomaták választékában éppúgy megtalálható volt, mint a kikapcsolódásra vágyó nagyközönség otthonában. Aztán az ötvenes években beindult a mikrobarázdás lemezek gyártása, és az igény olyan remek felvételeket hozott, mint a „Blueberry Hill”, vagy a „Mack the Knife” (Bicska Maxi), a Koldusopera betétdala. De a rock korszak előtt mindenki, később pedig a konzervatívabb ízlésű rajongók körében olyan jazz standardek is keresettek voltak, mint a „Basin Street Blues”, a „That Lucky Old Sun” vagy az „I Can’t Give You Anything But Love”. De a népszerű, nem amerikai eredetű slágerek is felkerültek a repertoárjára: a „C’est Si Bon” és a „La Vie en Rose” Franciaországból, a „Mack the Knife” és a „Faithful Hussar” Németországból, az „Otchi-Tchor-Ni-Ya” Oroszországból, a „Skokiaan” Dél Afrikából, a „Volare” Olaszországból, a „Kiss of Fire” pedig Argentínából. Ezek elképzeltetlen ismertséget hoztak számára az egész földkerekségen. Bátran kijelenthetjük, hogy pályájának második felében főként karakteres, senkivel össze nem téveszthető énekesi szerepe dominált, akár hangszeres játéknak rovására is. Az olyan világsiker, mint a „Hello Dolly” (1964), még a Beatlest is kiszorította olykor a népszerűségi listákon. A „What a Wonderful World” (1968) pedig a „Jó reggelt Vietnam” c. film révén ugyancsak elsőprő sikert hozott számára olyanok körében is, akiknek fogalmuk sem volt a jazzről.

Armstrongot Hollywood is hamar felfedezte és hosszú pályája során számtalan játékfilmnek is főszereplője volt. Már a világháború előtt, 1942-ben szerepelt a „Cabin in the Sky”-ban, majd 1947-ben a „New Orleans” c. filmben Billie Holiday-jel. Az 50-es években, amikor minden vonatkozásban a csúcson volt, szerepelt a „Glenn Miller Story”-ban, majd 1956-ban készült el a „High Society”, ami Grace Kelly utolsó filmszerepe volt, mielőtt monacói hercegnő lett. Ebben a remek zenés filmben igazi sztárparádé volt, hiszen Bing Crosby és Frank Sinatra is megcsillogtatta tudását. A „Now You Has Jazz” c. számban Bing és Louis kettőse világsikert aratott, de a többi dal is a popvilág standardje lett, mint például a „True Love”. Mindez nem csoda, hiszen a zeneszerzőt Cole Porternek hívták. Louis annyira népszerű volt Németországban, hogy három játékfilmben is szerepelt, a legismertebb „A premier előtti éjszaka” volt, amelyben Röck Marikával játszott. De volt akkoriban egy nagyszerű dokumentumfilm is, amelyet az 1958-as Newport-i Jazz Fesztiválon forgattak „Jazz on a Summer’s Day” címmel. Még egy világsikert aratott játékfilm is készült az évtized utolsó évében otthon Amerikában: az akkoriban népszerű komikus Danny Kaye társaságában forgatta a „The Five Pennies” c. filmet, ami a neves jazz zenész, Red Nichols történetét mesélte el. A hatvanas években az „Ádámnak hívták” c. filmben Sammy Davisszel és ifj. Frank Sinatrával szerepelt, ezt a hazai mozik is játszották. A „Paris Blues”-ban Paul Newman, Sidney Poitier és Dinah Carroll voltak a partnerei, de a legnagyobb sikert az 1969-ben forgatott „Hello Dolly” hozta Gene Kelly rendezésében, amelynek Barbara Streisand volt a női főszereplője. A 60-as évek végén Armstrong egészségi állapota megrendült, drasztikus fogyókúráknak vetette alá magát, és utolsó filmjeiben is kifejezetten sovány a különben jovialis külsejű kövérkés művész, aki nagyon szerette a finom, de egyszerű ételeket. 1969 nyarán elhunyt barátja, és évtizedeken át menedzsere, Joe Glaser, akinek vitathatatlanul óriási szerepe volt Louis fényes pályafutásában, ez is rossz hatással volt rá. Ami pedig a munkát illette, Armstrong soha sem pihent. Elképesztő sokféle fellépése volt 1968 és 71 között is, miközben ki-be járt a kórházakban. 1971 elején a Waldorf Astoria hotelben volt kéthetes szerződése, de márciusban kisebb szív-rohamon esett át és ismét kórházba került. Május elején hazaengedték, de július 6-án kora reggel álmában hunyt el otthonában.

Armstrong nemzetközi elismertségét jól mutatta, hogy fogadták őt koronás fők és vezető államférfiak, VI. Pál pápától II. Erzsébet angol királynőig, emellett találkozott a művészvilág jeles képviselőivel Jean Cocteau-tól Leonard Bernsteinig. Játszott 1960-ban Kennedy elnök beiktatási bálján a New York-i Waldorf Astoria hotelben, és 1963. december 1-én a Smith College-ban a „God Bless America” eljátszásával tisztelgett a meggyilkolt elnök emléke előtt. A fotósok kedvence volt, nemcsak munka közben fényképezték, de a magánéletében is szívesen megörökítették.

Egyiptomban a Szfinxnek trombitál,
Chilében hatalmas sombreroval a fején
sikerült lekapni. Egyedülálló Markovics
Ferenc szenzációs képe, amikor a
Népstadionban felállított pódiumon
az odakészített fotelban pihenő Louis
nyelvet nyújt a fotósok hadára. Fejes
László pedig azt a pillanatot kapta el,
amikor játék közben a karóráját nézi.

Már 1948-ban szerepelt a Time ma-
gazin címlapján. Díjait, a különböző
jazzlapok évi szavazásán különféle
kategóriákban a világ minden részén
elért első helyezéseit aligha lehetne
felmérni. Számtalan emléktábla, szo-
bor, dombormű őrzi emlékét. Büszkén
mondhatjuk el, hogy a festői bánki tó
partján, az egyébként az ő nevét viselő jazzfesztivál
színhelyén egész alakos bronzszobra áll, ami annál is
figyelemreméltóbb, mert szépségében vetekszik a szülő-
városában álló hatalmas szobrával. Természetesen
bélyegen is láthatjuk portréját, és nemcsak Amerikában,
de számos afrikai ország kiadásában is. A róla szóló
monográfiákban közölnek olyan levélborítékokat, amelyen
csak annyi áll, hogy Louis Armstrong – USA. Nem kellett
a New York melletti Long Island piciny Corona nevű kis-
városát odaírni, hiszen mindenki ismerte és szerette az ott
élő házaspárt. Számos fotó örökítette meg gyerekekkel,
köztük olyanokkal is, akik a trombitatudásukat mutatták
meg a Mesternek.

Négy házassága közül a Lil Hardin zongoristával kötött
szövetség szakmailag fontos volt ugyan, mégis a legendás
Cotton Club egykori táncosnője, Lucille Wilson jelentette
a biztos hátteret számára, aki saját karrierjét áldozta fel
a nagy Satchmo-ért. 1943-tól egészen Louis haláláig éltek
együtt és Lucille évtizedeken át mindenhová elkísérte
Afrikától Magyarorszáig.

Publikációk sokasága foglalkozik életével, művészetével
több tucatnyi nyelven. A legtöbb információt és hatalmas
képanyagot felvonultató „Satchmo” c. könyv, Gary Giddins
munkája, amelynek bibliográfia rovata 90 könyvre és jelentős
folyóiratcikkre hívja fel a figyelmet. Magyarul sajnos csak
a neves belga jazz szakíró-költő, Robert Goffin 1947-ben
megjelent lebilincselő monográfiája, az „Armstrong,
a dzsessz királya” (Gondolat kiadó, 1974) olvasható, amely
ugyan fontos a róla szóló irodalomban, de érthetően csak
a regényes életpálya első felét tárgyalja.

Sokan támadták amiatt, hogy nem nagyon bocsátkozott
politikai vitákba, a polgárjogi harcosok Tamás bátyaként
emlegették, és gyakran bírálták a szórakoztatóipar iránt
tanúsított engedékenységéért is. Nem volt igazuk,

Armstrong és Murányi. Forrás: Márton Attila archívuma

ezt az idő is igazolta. Armstrong gyermekkorától
világosan látta a rasszizmus elképesztő vadhajtásait,
amikor akár az első osztályú fekete művészek sem kaptak
hotelszobát, vagy külön bejáraton jutottak el a színpadhoz,
ahol felléptek. Még az Eisenhower kormányzat idején
1958-ban bátran kiállt az arkansasi Little Rock-ban a fekete
diákok fehér iskolákba történő beiratkozása érdekében,
sőt még a tervezett szovjet turnéját is lemondta emiatt.
Armstrong megtette, hogy az amerikai Dél kedvenc
dalában, amivel egyébként minden koncertjét kezdte,
a „When It’s Sleepy Time Down South”-ban a sleepy (álmos)
szót slavery (rabszolgaság) szóra cserélte. Miközben
buzgó keresztény volt, nyakláncán egész életében
Dávid-csillagot viselt, amit még gyerekkorában
New Orleansban kapott a Karnovsky nevű emigráns orosz
zsidó családtól, akik önzetlenül támogatták a mélyszegény-
ségben élő fekete gyermeket.

Még egy magyar vonatkozású momentum, amely
megdobogtatja a hazai jazzbarátok szívét: együttesének
utolsó klarinétosa 1967 és 71 között Joe Murányi volt,
aki 1928-ban Ohio-ban született, mégpedig Mezőkövesdről
a századelőn kivándorolt szülőktől. (Igazi matyó kiejtéssel
beszélt magyarul, úgyszólván kifogástalanul.) Ő mesélte el,
hogy „a Lajos” úgy tudta megjegyezni és kiejteni
a nevét, hogy létezett egy korai jeles blues énekesnő,
akivel 1924-ben még lemezfelvételt is készített az ifjú
trombitás. Nos, Ma Rainey nevét csaknem úgy kellett ejteni,
mint a Murányi családnevet, ezt könnyen megjegyezte
Louis.

Végezetül egy sokat mondó idézet Duke Ellingtontól:
„Louis Armstrong a jazz netovábbja volt és marad.
Szeretem, tisztellem őt. Szegényen született, gazdagon halt
meg, és a légynek sem ártott egész életében.”